

UN CASTRU NOU DESCOPERIT ÎN SISTEMUL DEFENSIV AL DACIEI ROMANE : CASTRUL ROMAN DE LA FELDIOARA

În anul 1973 a fost identificat la Feldioara (comuna Ucea ; județul Brașov), lângă Făgăraș, un castru roman pînă atunci necunoscut în istoria militară a Daciei romane. El este așezat în sectorul de S-E al sistemului defensiv al Daciilor. În numerotarea castrului din acest sistem, întocmită de noi, poartă numărul 45 și face parte din sectorul VIII de apărare¹ (fig. 1)

Castrul este așezat pe malul drept al Oltului, în luncă, la cca. 500–700 m de mal, pe un teren cultivat din hotarul satului. Locul se numește „Cetatea”, „Cetătea”. Suprafața este aproape orizontală. Urmele castrului se recunosc destul de greu la suprafață din cauza aplatizării puternice de care a suferit terenul fie din cauza lucrărilor agricole fie din cauza depunerilor aluvionare moderne. Numai o porțiune din latura de NV, pe direcția căruia trece un drum agricol, este mai ridicată (fig. 2).

S-a presupus aici existența unui castru încă mai de mult pe baza toponimiei, a unor descoperiri cu caracter întâmplător și observații de teren². Castrul a fost însă identificat numai în anul 1973 cînd am început aici săpături de salvare. Cercetările au continuat în anii 1974 (secțiunile II-XXI), 1975 (secțiunile XXII-XXIX) și 1976 (secțiunile XXX-XXXIX) și au dus la determinarea parțială a castrului.³

Aplatizarea excesivă a terenului, care nu permite stabilirea limitelor și traseului incintei, ne-a silit să urmărim direcția zidului de incintă, detectat în anul 1973, prin secțiuni foarte apropiate între ele. După ce în anul 1974 s-au conturat ductul incintei și orientarea laturilor s-a putut trece la cercetarea arheologică propriu zisă. Dar căutarea ductului incintei a continuat și va continua paralel cu cercetarea interiorului. Constatările la care am ajuns în urma săpăturilor efectuate pînă acum sînt următoarele :

¹ N. Gudea, *Das Verteidigungssystem des römischen Dacien*, în *Saalburg Jahrbuch*, XXXI, 1974, 46 ; idem, *Sistemul defensiv al Daciei romane*, *Apulum*, XII, 1974, p. 182–192.

² T.I.R. L. 35, 41 ; locul fortificației este greșit plasat pe „malul stîng” al Oltului.

³ I. I. Pop, *Cohors Numidarum Antoniniana la Feldioara-Făgăraș*, în *SCIVA*, 26, 2, 1975, 289–292 ; N. Gudea – I. I. Pop, în *Cumidava*, VIII (sub tipar).

La Feldioara, pe locul numit „Cetatea”, „Cetătea” situat în apropiere de sat, se află urmele unui castru roman, sediu de trupă auxiliară. El a fost distrus parțial fie de un fost curs al Oltului, fie de o mare inundație. Evenimentul s-a putut petrece în timpuri foarte îndepărtate de noi, fapt probat de nivelarea ulterioară și ridicarea suprafeței terenului aflat între castru și cursul actual al Oltului. S-ar putea însă ca terenul pe care se afla inițial castrul să fi fost ușor înclinat spre S, SE iar resturile lui să se afle la mare profunzime. Astăzi se păstrează numai cca 1/3 din castru reprezentând colțul de N cu zonele porților de pe laturile de NV și NE. Situația care s-a clarificat prin săpături este susținută și de aspectul terenului care prezintă o cădere de peste 1 m înălțime pe direcția unei rupturi orientate SE-NV ce reprezenta probabil tocmai limita maximă a distrugerii.

Castrul era orientat cu colțurile pe direcția punctelor cardinale principale. Colțul păstrat, cel de N, indică cu certitudine acest lucru. Laturile păstrate parțial sînt cele de NV și NE care erau orientate astfel: prima N-NV 58° , iar cealaltă S-SE 26° . Latura de NV a fost identificată pe o lungime de 98 m. Latura de NE a fost identificată pe o lungime de 86 m. Colțul castrului era rotunjit (fig. 4). Raza sectorului de cerc care forma curbura era de 14,10 m. Laturile păstrate fac pînă ce curbura colțului un unghi drept între ele. Turnul de colț are plan trapezoidal. El iese în afara zidului de incintă cu 50 cm pe toată porțiunea de curbură care o ocupă. Dimensiunile lui sînt $6,50 \times (6,50 + 6,50) \times 5,75$ m în partea exterioară; încăperea are dimensiunile $4,25 \times (4,25 + 4,25) \times 4$ m. Grosimea zidului turnului este de 1 m. Intrarea în turnul de colț se făcea pe latura din spate, colțul de SE, și avea lățimea de 1 m. Distanța între latura de NE și bastionul de E al porții de pe latura cealaltă măsura 50 m. Distanța între latura de NV și bastionul de N al porții de pe latura de NE măsura 60 m (59,50 m).

Aceste date sigure ne permit să întregim ipotetic planul castrului în două feluri (fig. 3). Scurtimea distanțelor dintre colț și cele două porți ar putea reprezenta indiciul că distanțele reprezintă în orice caz porțiunile scurte ale laturilor castrului. Conform acestei ipoteze porțile păstrate ar putea fi puncte de plecare pentru orientarea castrului.

1. Prima întregire: poarta de pe latura de NV ar fi *porta praetoria*. Aceasta ar însemna că lungimea laturii de NV ar fi 50×14 (spațiul porții) + 50 m, deci 114 m. Aceasta ar fi lungimea laturii opuse de SE. Celelalte două laturi (NE și SV) ar măsura cel puțin 137 m ($60 + 17 + (60 + x)$). Dimensiunile castrului ar fi deci $114 \times 137 + x$ m. Poarta de pe latura de NE ar fi în acest caz *porta principalis dextra*.

2. A doua întregire: poarta de pe latura de NE să fi fost *porta praetoria*. Dimensiunile laturii de NE ar fi atunci 137 m ($60 + 17 + 60$ x). Aceasta ar fi și lungimea laturii opuse de SV. Celelalte două laturi (de NV și SE) ar trebui să fie mai lungi sau cel puțin egale cu 137 m. Presupunem că trebuiau să fie mai lungi. Distanța s-ar putea rezolva prin formula $50 + 14 + (50 + x)$ m. Poarta de pe latura de NV ar fi fost în acest caz *porta principalis sinistra*.

Mărturisim că nu putem preciza acum care este soluția cea mai bună sau mai bine zis cea adevărată. Noi am înclina spre prima soluție. La acest

lucru ne îndeamnă faptul că de la secțiunea 37 se pare că zidul de NV mai continuă. Alte argumente lipsesc în această fază de cercetări. Probabil că cercetările care urmează vor aduce precizări în această direcție.

Secțiunile trasate peste incintă pe laturile de NE (S VI, XXXIX) și NV (S XX, XXVI, XXXII, XXXVII) par a sugera că în construcția castrului au fost două faze succesive. Prima fază cu incinta din val de pământ; cea de a doua fază cu incinta din zid de piatră. Observația devine tot mai sigură deși din cauza solului aluvionar sînt greutăți în interpretarea unei asemenea succesiuni. Elementele stratigrafice de care dispunem acum nu ni se par încă suficiente pentru delimitarea exactă a celor două faze de construcție. Numai faptul că zidul de piatră folosește aggerul de pământ ca sprijin și bază, sugerează că acesta ar trebui să fie mai vechi. Cîteva zone de pigmentația cu mortar sau cărămidă ce apar în valul de pământ sprijină și ele ipoteza.

Dar elementele de care dispunem în legătură cu prima fază sînt puține. La poarta de pe latura de NE, în bastionul de N au fost identificate găuri de stîlp așezate simetric, ce putea proveni de la un turn de lemn anterior celui de piatră. În ambele bastioane ale porții de pe latura de NV au apărut urmele unor stîlpi de lemn care pot și ele fi interpretate ca provenind de la turnuri de lemn anterioare. În bastionul de E al aceleiași porți au apărut și urmele unui perete de lemn sau chirpic provenind de la turnul anterior celui de piatră. Dacă aceste date sînt bine interpretate atunci apare clar faptul că într-o primă fază castrul avea laturile dispuse în același fel, porțile fiind aproximativ pe același loc.

Mai multe date au fost obținute în legătură cu castrul cu zid de piatră. Au fost identificate sigur elementele incintei: zidul, șanțul de apărare, aggerul, porțile și un turn de colț. Aceste faze îi aparține în întregime materialul arheologic recoltat pînă acum din interiorul bastioanelor porții sau de-a-lungul zidului de incintă.

Zidul de incintă și elementele lui forte (porțile și turnul de colț) au fost construite din piatră locală de gresie. De obicei sînt plăci mari, regulat tăiate, datorită ușurinței cu care se lucrează acest fel de piatră. Grosimea zidului este de 1,10—1,25 m. Temelia zidului este mai groasă, înălțimea ei fiind de 40—45 cm. Temelia se înfige în pămîntul aggerului anterior dar și în pămîntul virgin. Ea se diferențiază de zidul propriu zis printr-un soclu lat de 20 cm. Pietrele temeliei nu sînt prinse cu mortar. De menționat că o mare cantitate de cărămidă a apărut în dărîmăturile zidului. De aici provine majoritatea cărămizilor stampilate. Acest fapt sugerează că la construirea zidului au fost folosite și cărămizi. Este o situație nouă care nu a mai fost semnalată la castre din Dacia. Probabil partea superioară a zidului era din cărămidă. Cărămizile descoperite la Feldioara prezintă forme foarte curioase. Sînt cărămizi la care raportul între lungime și lățime este foarte mare. În Dacia nu mai cunoaștem astfel de forme.

Nu a fost identificată o „bermă” amenajată anume. Distanța dintre zid și marginea interioară a șanțului este de 2 m, este ușor înclinată și nu a fost amenajată. Pe ea s-au constatat urmele dărîmăturilor de zid.

Șanțul de apărare, unul singur, era lat de 11 m, iar adâncimea lui maximă era de 1,25 m. Fundul șanțului era larg și rotunjit. Secțiunea XXXVI a identificat un șanț continuu și în fața porții de pe latura de NV. Aceasta înseamnă că intrarea în castru pe această poartă se făcea peste un pod de lemn.

Porțile sînt înguste. În spațiul lor nu au fost identificate drumuri amenajate, așa cum obișnuiau romanii. O secțiune trasată în interior în spatele porții de pe latura de NV a confirmat lipsa drumurilor din interior.

Bastioanele porților sînt dreptunghiulare, depășind spre exterior linia zidului de incintă. (fig. 5)

Poarta de pe latura de NE este largă de 4,50 m. Bastioanele depășesc spre exterior cu 45 cm zidul de incintă ; latura din spate a bastioanelor se află la 5,60 m de același zid. Bastioanele nu sînt perfect egale : $6,45 \times 6$ m (bastionul de N) și $6,10 \times 6$ m (bastionul de S). Încăperile bastioanelor sînt egale $4,25 \times 4$ m. Ele au fost locuite, dar nu au fost pavate. În bastionul de S a fost identificată o vatră de cenușă așezată pe o platformă de cărămizi. Nu se poate însă afirma că platforma acoperea toată încăperea turnului. Straturile nederanjate din turn nu permit o asemenea ipoteză. (fig. 5/2)

Bastioanele prezentau spre spațiul porții cîte doi contraforți. Primii doi erau situați la colțurile interioare. Ceilalți doi se aflau spre în afară cu 1,80 m.

Au fost identificate intrările în bastioane. Ele se aflau pe laturile din spate, erau largi de 1,05 m și la nivelul la care se păstra zidul, erau bine conservate. Nivelul lor de călcare era partea superioară a temeliei care se demarca aici foarte puternic, soclul fiind lat pînă la 50 cm.

Poarta de pe latura de NV era largă de 4,05 m. Bastioanele porții erau egale : $6,50 \times 5,30$ m. Ieșindul bastioanelor depășește spre exterior linia zidului de incintă cu 55 cm ; spre interior latura lor din spate se află la 5,90 m față de zidul de incintă (măsurat de la fața lui exterioară). Încăperile bastioanelor măsoară $4 \times 2,50$ m. Bastionul de V este padimentat în întregime cu cărămizi. În bastionul de E nu s-au găsit urme de padiment. Ambele bastioane au fost locuite din interiorul lor au apărut materiale arheologice. În mijlocul bastionului de V a fost dezvelită și apoi cercetată o vatră de cenușă.

Bastioanele prezentau spre spațiul de circulație al porții cîte doi contraforți. Contraforții din spate se află la colțurile interioare din spatele bastioanelor. Contraforții dinspre exterior sînt așezați față în față la 2,92 m de cei din spate. Între ei pe spațiul porții se află un prag alcătuit din dale mari de gresie, pe care rula poarta de lemn propriu zisă. (fig. 5/1)

Materialul arheologic a apărut mai ales în bastionul de V.

Secțiunile XXV și XXVII trasate în interior, paralel cu laturile de NE, respectiv de NV au identificat o baracă. Dimensiunile ei $20 \times (24 + x)$ m. Latura ei de SE nu a fost identificată. Baraca era mărginită de un zid de piatră de rîu, foarte slab, lat de 40 cm și din înălțimea căruia se mai păstrau 20–25 cm. Baraca se plasa față de ambele laturi la interior de rigola

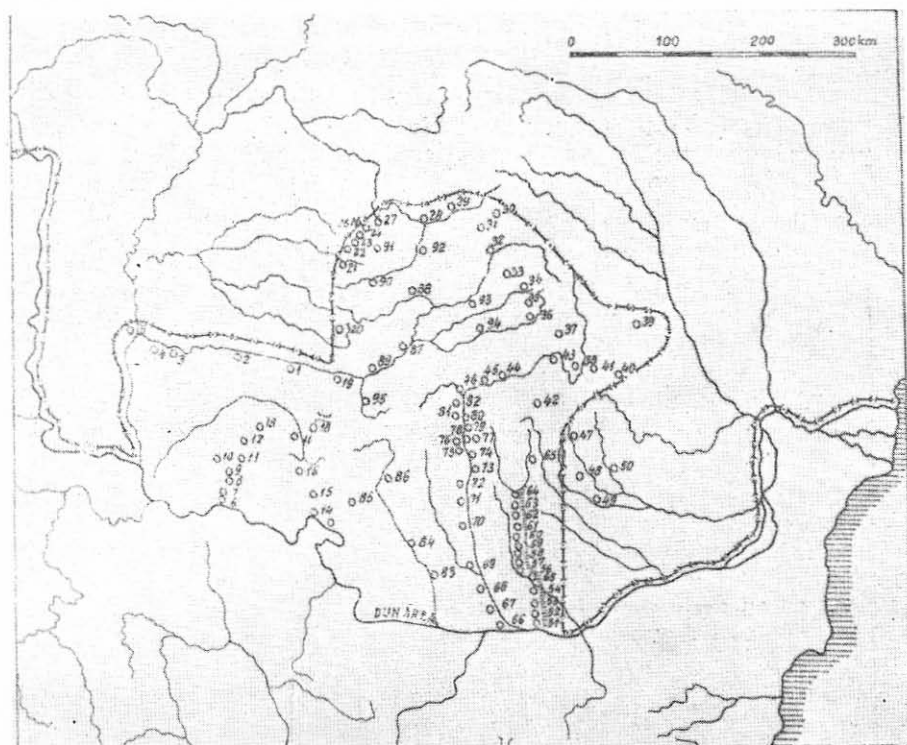

Fig. 1. Sistemul defensiv al Daciei (nr. 45 : Feldioara)

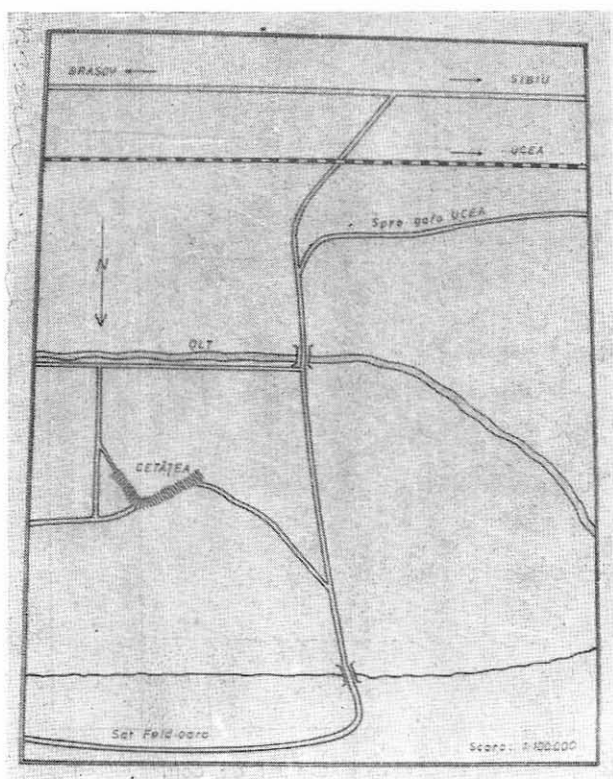

Fig. 2. Așezarea castrului în hotarul localității.

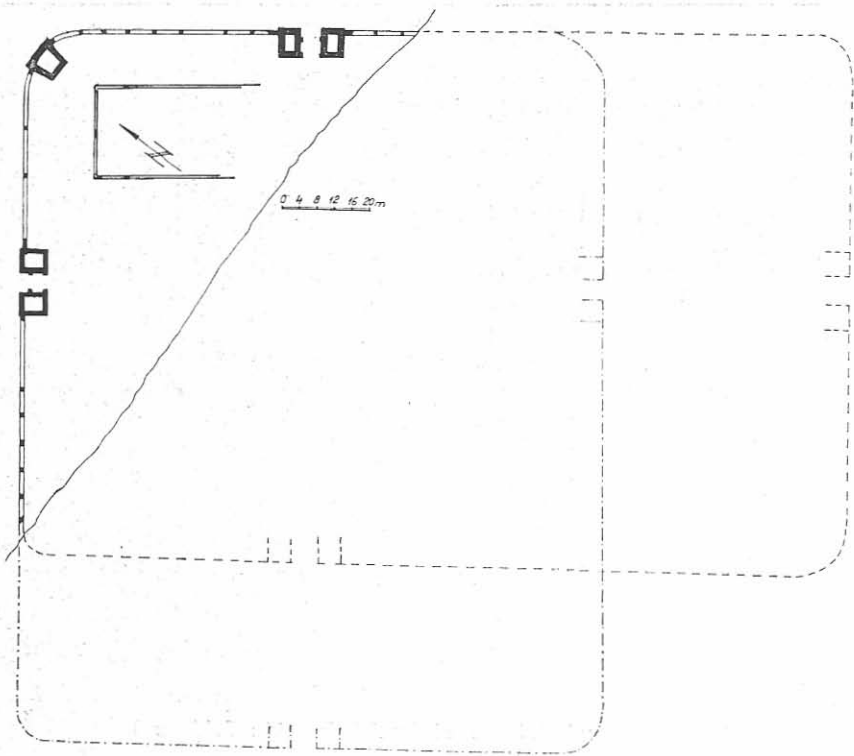

Fig. 3. Planul castrului cu întregirile posibile.

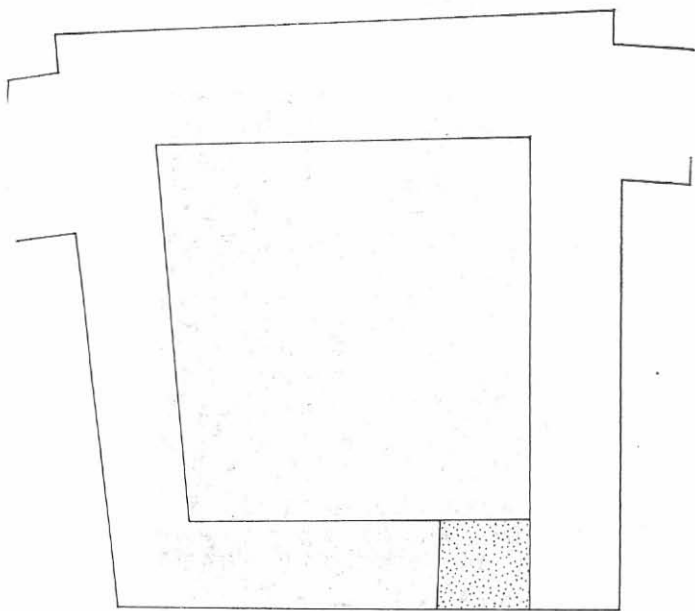

Fig. 4. Planul turnului de colț.

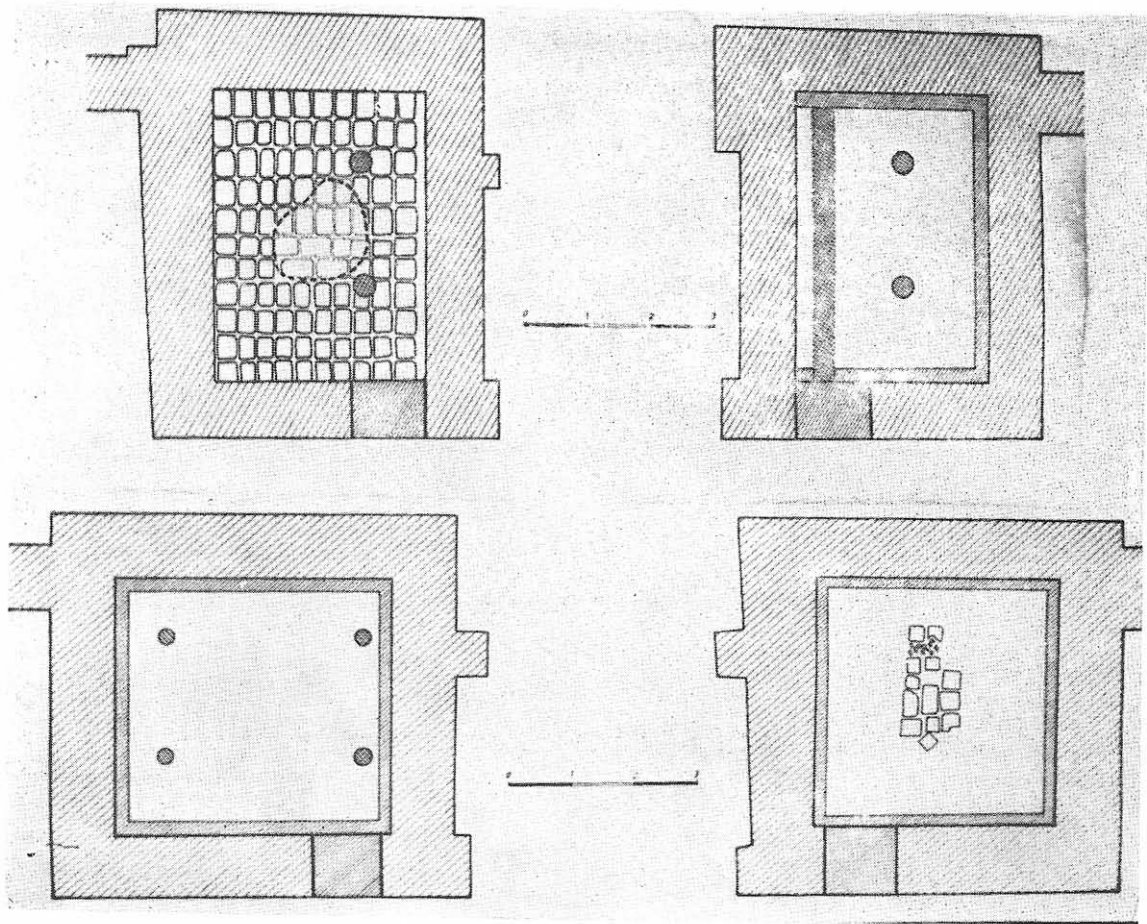

Fig. 5. Planul porților.

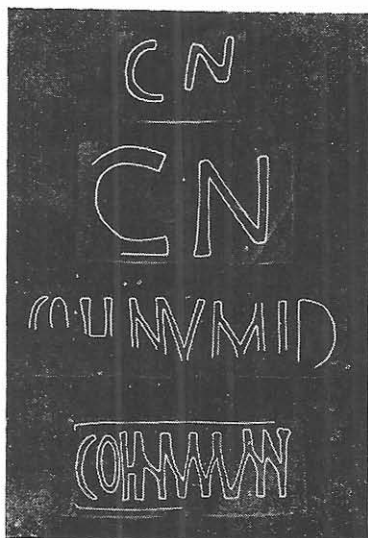

Fig. 6. Tipurile stampilelor cohorței II Flavia Numidarum.

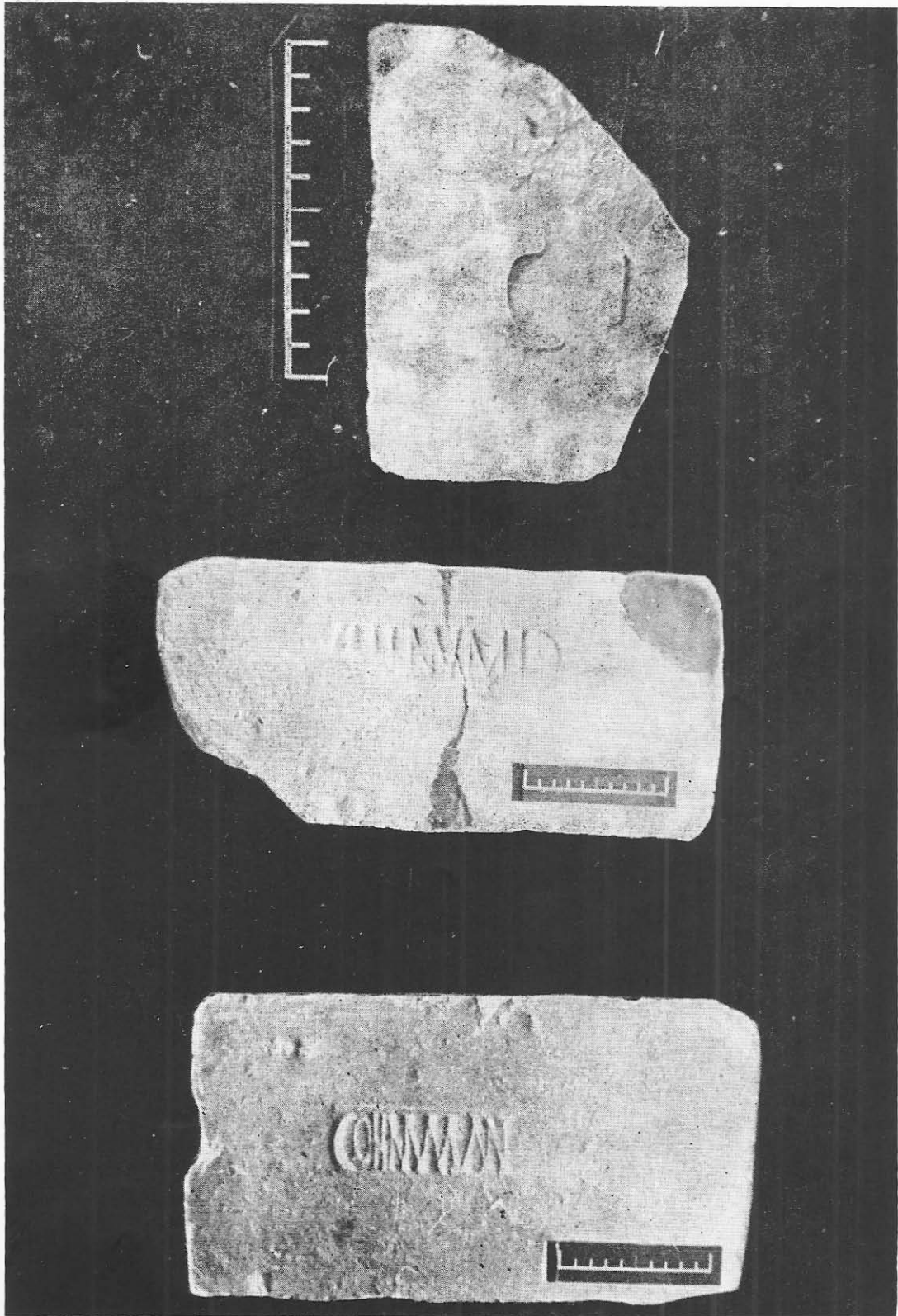

Fig. 7. Fotografii de cărămizi cu stampile.

de scurgere a apei de pe agger. În interiorul barăcii a apărut mult material arheologic.

În ciuda avansului cercetărilor cantitatea materialului arheologic este redusă și nu permite considerații istorice. Cele mai interesante descoperiri rămân deocamdată cele tegulare. Stampilele pe cărămizi și țigle au permis să se stabilească faptul că fortificația de la Feldioara a fost sediu al cohorții II Flavia Numidarum (CIL, XVI, 75) cunoscută pînă acum numai din diplomele militare⁴. Ștampilele cohorții prezintă trei tipuri după felul cum se face prescurtarea numelui unității : (fig. 6, 7)

tipul I C(ohors) N(umidarum)

tipul II COH(ors) MVMID(arum)

tipul III COH(ors) NVM(idarum) ANT(oniniana)

Numai tipul III poate fi datat cu certitudine la începutul secolului al III-lea. Celelalte două tipuri pot fi datate doar în relație cu data construirii zidului de incintă și cu tipul III. Aranjarea în acest fel a ștampilelor pe tipuri nu este definitivă, ci provizorie, și în funcție de progresul cunoștințelor despre trupa auxiliară vom reface ordinea tipurilor.

În legătură cu ștampilarea trebuie să menționăm că am descoperit, pentru prima dată în Dacia, și instrumentul cu care se făcea imprimarea ștampilelor militare. Este vorba de o unealtă din fier, lungă de 13,5 cm care are două brațe. Fiecare braț se termină cu o literă așezată invers astfel încît imprimarea să se facă normal. Ștampila corespunde tipului I literele inverse fiind C și N. Piesa pare realizată într-o singură bucată, din bară de fier.

Deocamdată lipsesc indicații precise în legătură cu datarea castrului. Singurele indicii le oferă acum informațiile în legătură cu unitatea auxiliară cohors I Flavia Numidarum. Ea apare în diplome ca trupă a Daciei Inferioare în anii 129 și 140. Probabil însă că data venirii ei este mai apropiată de data cuceririi provinciei. Arhitectura castrului ne oferă și ea câteva date. După analogii, în ce privește planul bastioanelor porților și planul turnului de colț castrul cu zid de piatră poate fi datat pe la mijlocul secolului al II-lea. Descoperirile de monete și fibule din bastioanele porților parcă ar sprijini o astfel de datare. Nu este clar însă raportul cu ștampilele în care unitatea poartă epitetul Antoniniana. Acestea ar indica construirea, sau poate repararea incintei, la începutul secolului III.

Acum nu se poate explica încă rațiunea existenței în acest loc a unui castru. Mai întii pentru că nu e deloc clară data apartenenței teritoriilor din sudul Transilvaniei la una din provinciile dacice : Dacia Superior sau Inferior⁵. Trebuie menționat însă că întreg sectorul de castre de la Hoghiz la Boița nu face parte din prima linie de apărare și poate chiar nici din limes. De la Pasul Bran la pasul Turnu Roșu nu există nici o trecătoare ; avem în față cei mai masivi și mai înalți munți : Carpații Meridionali cu

⁴ CIL, XVI, 75 ; B. Gerov, în *Klio*, 37, 1959, 196-198.

⁵ I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, I, București, 1975, 1920 crede că porțiunea din SE Daciei a intrat în teritoriul Daciei traiane ; apoi ea a trecut la Dacia Superior pînă la sfîrșitul domniei lui Hadrianus ; după această dată trece la Dacia Inferior.

Munții Făgărașului. În cazul că funcționa numai așa zisul „limes transalutanic” sectorul acesta de castre rămîne în afara limesului⁶. Chiar dacă cele două linii ale apărării sudice a Daciei funcționau simultan, așa cum se propune mai nou⁷, tot în afara apărării de limes rămîne. De aceea propunem a considera castrul de la Feldioara cu întreaga linie din care face parte, ca un castru al unei linii de rezervă, retras în spatele liniei de graniță, dar putînd interveni în cazul că aceasta era amenințată. Cercetările viitoare vor confirma sau nu dacă această ipoteză poate fi, sau nu, acceptată.

SUMMARY

A NEW AUXILIARY CAMP IN THE DEFENSICE SYSTEM OF DACIA

The results of general archaeological investigations at Feldioara (Brașov county) are presented (1974–1976). A Roman camp was discovered and partially investigated. This was the garrison place of cohorts II Flavia Numidarum.

PLATES

1. Map of the defensive system of Dacia (nr. 45 Feldioara)
2. Location of the camp inside the border of the Feldioara village
3. Plan of the camp
4. Plan of the corner tower
5. Tilled-stamps of cohorts II Flavia Numidarum
6. Tilled-stamps (photos)

⁶ D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. III, București, 1968, 258–260.

⁷ I. B. Cătănicu susține mai nou această ipoteză pe care au sugerat-o Kornemann și Zangenmeister cf. D. Tudor, *op. cit.*, 263.